
Politološka tribina

Pregledni članak
32.01(497.5)"196/200"
Primljeno: 16. lipnja 2003.

**Politička znanost u Hrvatskoj iz perspektive povijesti
discipline: povodom objavljivanja prvih studija discipline**

TONČI KURSAR*

Sažetak

Autor analiza studije *Hrestomatija politologije 1962.-2002.* i *Fakultet političkih znanosti 1962.-2002.* tvrdi da su to prvi ozbiljni doprinosi povijesti hrvatske političke znanosti. Povijest discipline u posljednjih je dvadesetak godina općenito postala nova poddisciplina političke znanosti. Autor pokazuje da je osobito tijekom šezdesetih godina prošloga stoljeća na djelu bila tzv. politička znanost 'nove zajednice', koja je zanemarena u ovim studijama. Osim toga, osvrće se na shvaćanje napretka u hrvatskoj političkoj znanosti koje koriste autori *Hrestomatije politologije 1962.-2002.* Naime, pokazuje se da oni nemaju dovoljno razumijevanja za opće ideje napretka u političkoj znanosti.

Autor smatra da umjesto racionalističko progresivističkoga koncepta napretka treba više koristiti kontekstualni koncept napretka u političkoj znanosti.

Ključne riječi: politička znanost, Fakultet političkih znanosti, napredak, "nova zajednica", povijest discipline

Uvod

Prošle je godine Fakultet političkih znanosti u Zagrebu obilježio četiri desetljeća postojanja. U okviru proslave pojavile su se, za hrvatsku političku znanost, dvije posve neobične knjige.¹ Prva je *Hrestomatija politologije 1962.-2002.* koju su priredili Radule Knežević i Slaven Ravlić, druga je *Fakultet političkih znanosti 1962.-2002.*, čije je uređivanje potpisao Siniša Tatalović. Ova se posljednja neformalno još naziva "Spomenica FPZ-a". Urednici su *Hrestomatije* napisali uvodnu studiju "Hrvatska politologija 1962.-2002.: preteče, razvojna razdoblja i rezultati". Knjiga *Fakultet političkih znanosti 1962.-*

* *Tonči Kursar*, viši asistent-istraživač na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu.

¹ O disciplini se piše na različite načine. Primjer zakašnjele i u neku ruku destruktivne kritike vidi u Vujević (2001.: 123-130).

2002. opremljena je uvodnom studijom “Fakultet političkih znanosti i razvoj političkih znanosti u Hrvatskoj 1962.-2002.”, koju je napisao Ivan Prpić.

Po svemu sudeći, ove su studije prvi sustavniji pokušaji pisanja povijesti političke znanosti kao povijesti ove discipline u Hrvatskoj. Ipak, treba napomenuti kako autori obiju studija navode da se radi samo o “prigodnoj raspravi” (Prpić, 2002.: 9) u “povodu godišnjice FPZ-a” (Knežević/Ravlić, 2002.: 8). Bez obzira na ovu činjenicu, na taj se način i domaća politička znanost priključila trendu uspostavljanja povijesti discipline kao nove poddiscipline u suvremenoj političkoj znanosti. Izučavanje povijesti političke znanosti postalo je neizostavnim u stvaranju identiteta discipline, njezina samorazumijevanja i kritičkog promišljanja. To nije nevažno u našim prilikama gdje je i nakon četrdeset godina od osnivanja prvoga fakulteta političkih znanosti, politička znanost i dalje jedna od najslabije institucionaliziranih društvenih znanosti u Hrvatskoj. Političku je znanost, naime, i dalje moguće studirati samo na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu.

U okviru FPZ-a rasprava o sudbini discipline zamrla je ubrzo nakon osnivanja. U osnovi, nakon šezdesetih godina prošlog stoljeća o disciplini se piše tek sporadično, a takvi prilozi ostaju bez odjeka. Tako je usamljena ostala i kritička recenzija *Leksikona temeljnih pojmova politike* (Prpić/Puhovski/Uzelac, 1990.) koju je potpisao Zdravko Petak. Petak je pobijao koncepciju urednika *Leksikona*, koji je organiziran kao prikaz “cjeline fenomena politike, a ne pojmovnik jedne društvene (političke) znanosti” (Petak, 1991.: 227). Zaključio je da se, umjesto izbjegavanja pisanja pojmovnika političke znanosti, “treba okrenuti upravo takvoj nakani” (227). Ovaj je zahtjev zvučio vrlo optimistično za početak prošlog desetljeća kad je politička znanost bila u užurbanom traženju znanstvenoga i društvenoga priznanja u novome demokratskom političkom kontekstu. Osnovni je problem bio nedefinirano predmetno područje. Istraživanja izbornih sustava i izbornog ponašanja činila su se područjem gdje “politička znanost zasigurno posjeduje znanstveni legitimitet, ako ne i monopol” (Grdešić/Šiber, 1991.: 5). Knjiga *Hrvatska u izborima '90.* (Grdešić/Kasapović/Šiber/Zakošek, 1991.) bila je izraz ove nove orijentacije. Ipak, u opreznim se formulacijama osjeća nevjerica, primjerice: “čini se da će u dogledno vrijeme ...”, ili “sva je prilika da politička znanost u Hrvatskoj u svoj korpus metoda i teorija preuzme (izborne studije)” (1991.: 5). Oprez je bio opravdan jer pomnije čitanje ove, po mnogo čemu važne knjige, otkriva da drugi društveni znanstvenici nisu držali političku znanost statusno ravnopravnom. Tako pravni teoretičar Eugen Pusić u “Pogovoru” uopće ne navodi političku znanost kad govori o “prirodi našeg znanja o društvenim pojavama”, nego samo “sistemizirano iskustvo socioloških istraživanja, (...) prava, (...) ekonomije, ili (...) niz(a) drugih disciplina” (Pusić, 1991.: 252). Za ovu karakterističnu poziciju predstavnika drugih društvenih znanosti uvodne studije *Hrestomatije* i tzv. *Spomenice* nude određena objašnjenja. Njihovi se autori u osnovi slažu kad tvrde da konstituiranje političkih znanosti u nas ne traži “samo razgraničenje spram politički dominantne ideologije nego i spram drugih društvenih znanosti” (Prpić, 2002.: 36), ali da politička znanost “tek demokratskim prevratom 1990. dobi(va) svoj smisao i sadržaj” (Knežević/Ravlić, 2002.: 13). O ovim će tvrdnjama kasnije biti više riječi.

Treba ipak reći da postoje znakovi da je politička znanost u Hrvatskoj, uza sve probleme, nakon četrdeset godinan zadobila obilježja onoga što Michel Foucault u tekstu *Poredak diskursa* naziva “voljom za znanjem”. Politička se znanost kao i drugi, kako Foucault kaže, sustavi isključivanja “oslanja na institucionalnu podlogu: nju isto-

dobno pojačava i prati cijeli niz praktičkih oblika kao što je, dakako, pedagogija, (...) sustav knjiga, izdavaštva, biblioteka (...) (te) negdašnj(ih) znanstven(ih) društ(va) i današnjih laboratorija” (Foucault, 1994.: 119).

Zadaća je ovog rada definirati povijest discipline, a nakon toga prikazati i vrednovati osnovne naglaske iz ovih dviju studija. Zaključno bi trebalo pokazati mogućnosti razvoja političke znanosti u Hrvatskoj u bližoj budućnosti.

Povijest discipline

U posljednjih je tridesetak godina, osobito na engleskom jeziku, nastalo više važnih priručnika i studija stanja discipline koji se “nastoje baviti trajnom krizom identiteta prisutnom u političkoj znanosti” (Gunnell, 2002.: 339; 1997.; Greenstein/Polsby, 1975.; Almond, 1988.; 1996.; Finifter, 1993.). Politička je znanost općenito organizacijski i metodologijski napredovala, ali “nije sretna profesija” (Almond, 1988.: 4). Almond je 1988. godine mislio da je disciplina podijeljena po ideologijskoj i metodologijskoj osnovi. U metodologijskom smislu disciplina je podijeljena na meku i tvrdi krajnost. Meki pol čine deskriptivne studije u kojima ne postoji konceptualizacija, hipoteze, a tvrdnje se ne nastoje dokazati. Ovom polu pripada egzegeza ideja političke filozofije, tj. shvaćanje da “politička teorija nije proučavanje teorijskih problema politike nego ljudi koji su u prošlosti o njoj pisali” (Barry, 1970.: 1). Na drugom, tvrdom kraju metodologijskoga kontinuuma nalaze se studije koje su nastale uporabom formalnih matematičkih modela.

Ideologijski kontinuum na svojoj lijevoj strani ima uglavnom marksiste, a na desnoj tržišne liberale (vidi Kursar, 2000.). Tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća Almond je u *New Handbook of Political Science* u osnovi zadržao ovaj model ‘odvojenih stolova’, koji je proširio krivuljom znanstvenog progressa u proučavanju politike. Ova krivulja treba mjeriti “rast i kvalitativna poboljšanja u znanju koje se odnosi na dva fundamentalna pitanja političke znanosti: mogućnosti političkih institucija i kriterija koje koristimo u njihovu vrednovanju” (Almond, 1996.: 50). Svoj pogled na povijest discipline Almond naziva ‘progresivno-eklektičkim’, a trebali bi ga dijeliti svi oni koji teže objektivnosti koja počiva na pravilima izvođenja dokaza i zaključivanja. Na ovaj način taj kriterij “nije samo primjenjiv na studije koje nazivamo ‘bihevioralnim’ nego također na političku filozofiju (i historijsku i normativnu), empirijske studije slučaja (i povijesne i suvremene), sistematske komparativne studije, statističke studije koje uključuju ankete i agregatne kvantitativne podatke ...” (51). Ipak, Almond priznaje da postoji pluralitet identiteta u disciplini. Postoji tako marksistička pozicija i ona racionalnog izbora, koje preferiraju “puristički, hijerarhijski monizam” u odnosu na eklektizam. Druge su pozicije “antiznanost” i “postznanost”. Antiznanost se već uobičajeno povezuje sa Strauss-ovim odbacivanjem znanstvene metodologije i inzistiranjem na otkrivanju istina u klasičnim tekstovima u stilu “sve je to kod Aristotela” (Barry, 1970.: 1). Postznanstvena ili postbihevioralna povijest discipline polazi od pluraliteta identiteta u disciplini te zaključuje da ne postoji dominantni identitet pa bio on i znanstveni.

Almond ne odbacuje ove identitete u političkoj znanosti, koji polaze od metode i pristupa, ali ne prihvaća da je taj pluralizam utemeljen na izolaciji. Njegov je pluralizam u

političkoj znanosti eklektičan i interaktivan, ali u krajnjoj liniji vođen “beskompromisnom privrženošću pravilima dokazivanja i zaključivanja” (Almond, 1996.: 89). Dakle, pluralizam da, ali ograničen uvažavanjem standardnih znanstvenih postupaka koji se temelje na biheviorizmu i racionalnom izboru. Pluralizam je bio rezultat onoga što je Easton nazvao postbihevioralnom revolucijom. Almond ju tolerira, ali ne slavi. Postbiheviorizam se pojavio kao reakcija na činjenicu da se u biheviorizmu individualni akter, “stvarno ljudsko biće koje je u osnovi cjelokupnog djelovanja, izgubio” (Easton, 1997.: 18). Pojedinaac je u biheviorizmu samo izvedenica niza socijalnih varijabli, koje se na različite načine križaju i proizvode različite tipove individualnih reakcija. Primjerice, stranačka je naklonost kombinacija socijalnih faktora i osobnih predispozicija koje utječu na način na koji pojedinac reagira. Postavilo se pitanje ima li pojedinac uopće sposobnosti da misli, vrednuje, planira i mijenja uvjete u kojima djeluje? Postbiheviorizam rehabilitira pojedinca kao temeljnog aktera društvenog i političkog djelovanja, dopuštajući pritom različite polazne pretpostavke. U društvenom smislu, postbiheviorizmu je pomogla tzv. revolucija kontrakulture, koja je naglašavala “sposobnost čovjeka da prevlada sve društvene barijere kad se jednom uspostavi volja za to” (19). Sve je to etabliralo različite istraživačke pristupe, od teorije racionalnog izbora, feminističkih teorija i weberijanskog pristupa do postmodernističke Derridine teorije. Slično Almondu, Easton misli da politička znanost kao disciplina nije u krizi nego u reorganizaciji te da se nalazi u novoj fazi, koju je on nazvao neobiheviorizam. Neobiheviorizam počiva na ojačavanju biheviorizma deduktivnim metodologijama, prije svega pristupom racionalnog izbora.

Ipak, postoji otpor ovom shvaćanju povijesti discipline jer je previše američka i nosena idejom da je svako novo razdoblje u razvoju kulminacija znanstvenog progresa (Dryzek, 1986; Gunnell, 2002.). Intelektualna bi povijest trebala osigurati “opće mape područja i bibliografske resurse” (Gunnell, 2002.: 352), ali bi trebalo ostaviti mogućnost da, zbog postojanja različitih orijentacija u političkoj znanosti, postoje i različite disciplinarnе povijesti. Nameće se pitanje kriterija po kojem ćemo razlikovati te povijesti. Osnovno bi težište povijesti discipline trebalo biti na epizodama razvoja političke znanosti u određenom kontekstu. To bi, dakle, bila neka vrsta kontekstualne povijesti discipline. U tom bi smislu osnova za objašnjenje i vrednovanje napora znanstvenika, pristupa i metoda morao biti odgovor na pitanje: koliko su dobro razumjeli i riješili probleme svoga doba s kojima su se suočili?

Politička znanost “nove zajednice”

Spomenute studije Ivana Prpića (2002.), te Radula Kneževića i Slavena Ravlića (2002.) imaju različite ambicije i stil pisanja. Općenito je ova prva suzdržanija u zahvatu jer praktično staje s početkom sedamdesetih godina, a zaključci su sustavnije argumentirani i opreznije postavljeni. U osnovi, Prpić ostaje u okviru prikaza inicijalnog trenutka Fakulteta kao regularne sveučilišne institucije i vrednovanja društvenih i političkih prilika njegova osnutka. Tako on naglašava “metodičku opravdanost povezivanja razvoja sveučilišnih politoloških institucija i razvoja modernog društva, države i, osobito, demokracije” (Prpić, 2002.: 10).

S druge strane, Knežević i Ravlić pišu svoju studiju tako da razvoj politologije u Hrvatskoj nastoje uklopiti u ono što nazivaju “općim modelom” razvoja politologije. Po tom “općem modelu”, politička se znanost općenito uspostavlja kao rezultat “demokratske rekonstitucije liberalne države, točnije uspostave pluralizma kao temelja moderne države, izbora kao bitnog procesa političkog života, a političkih stranaka kao središnjih institucija političkog sustava” (Knežević/Ravlić, 2002.: 11). Ona ima svoja tri toka. Znanost o politici je u prvom toku “proučavanje biti političke zajednice i političkih institucija, dakle, filozofija politike” (12). Drugi tok počinje u 18. stoljeću i počiva na državnompravnom nauku iz kojega se, nakon ustavnoga, upravnog i međunarodnog javnog prava, razvijaju danas standardne politološke poddiscipline politički sustav i međunarodni odnosi. Treći tok, koji je ovim autorima ključan za razvoj “moderne empirijske politologije”, započinje u 19. stoljeću kad sociolozi kao Comte, Pareto i Weber “istražuju političke fenomene kao dio istraživanja socijalne strukture i dinamike ...”. I u Hrvatskoj se mogu uočiti ova “tri karakteristična toka” uz izrazitu naglašenost državnompravnog nauka. Kako razvoj političke znanosti vezuju za procese liberalizacije i demokratizacije, Knežević i Ravlić te procese u Hrvatskoj uočavaju u pedesetim godina prošlog stoljeća. Kao rezultat ovih procesa politička znanost u Hrvatskoj razvijala se kroz tri razdoblja: 1. formativno razdoblje (1962.-1974.) 2. razdoblje empirijske politologije 3. razdoblje rekonstitucije i afirmacije politologije (1990.- 2002.).

Prvom, formativnom razdoblju prethodi vrijeme čvrste diktature komunističke partije i prevlasti historijskog materijalizma, koji se držao općom teorijom društva, tako da je “sama zamisao o nekoj posebnoj sociologiji ili politologiji izgledala kao izraz građanske ideologije” (15). Ovom je pitanju Prpić poklonio mnogo više pozornosti. Problem političke znanosti još je bio naglašeniji jer politika u to vrijeme “nije društveni proces u kojem sudjeluju svi članovi zajednice, a politički subjekti nastoje sučeljavanjem interesa i mišljenja oko zajedničkog dobra cijele zajednice zadobiti pravo i mogućnosti da donose odluke u ime svih” (Prpić, 2002.: 17). Situacija se bitno popravila nakon pokušaja reforme sustava na osnovi prvo “radničkoga”, a kasnije i “društvenog samoupravljanja” pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća. Država se tako počela transformirati podsistem društva, odnosno “reforma je značila začetke ustanovljavanja autonomije društva kao posebne sfere unutar cjeline poretka” (19). To je bilo moguće jer “uspostavom pluralizma interesa sukob postaje ‘normalnim’ stanjem društva, te nastaje potreba za njihovim artikuliranjem i propitivanjem odnosa posebnih interesa i interesa zajednice” (20). Ipak, takav je sustav ostao samo jedna varijanta “diktature proletarijata”, a pravorijek komunističke partije ostaje “trajna granica razvoju cijelog društva, pa i djelovanju Fakulteta i razvoju političkih znanosti” (23). Dakle, reforma ipak nije dovela do ograničenja političke vlasti, tj. njezine mjerljivosti i podvrgavanja racionalnoj procjeni.

U tim su uvjetima hrvatski politolozi “morali poduzeti specifičnu reinterpretaciju marksizma” (Knežević/Ravlić, 2002.: 20). Na to je potrošeno mnogo vremena, ali je izgleda, prema Prpiću, imalo naznake protusistemske djelovanja. To se vidi iz pitanja koja mu se nameću: “Kao prvo, u kojoj su mjeri takva propitivanja Marxove teorije pridonosila pražnjenju politički vladajuće ideologije? Kao drugo, koliko su – upućujući (...) na to da je ustanovljavanje društvenog poretka u kojemu je zajednica raščlanjena ponajprije na društvo i državu, a potom i druge oposebljene sfere, pretpostavka konstituiranja političkih znanosti kao posebnih društvenih znanosti – bila kritička prema usta-

novljenom poretku?” (Prpić, 2002.: 34). Dojam je kako bi ovo ponajprije moglo vrijediti u osamdesetim godinama kad je razvoj političke znanosti bio “pod utjecajem slabljenja ideološke stege nakon smrti Josipa Broza Tita” (Knežević/Ravlić, 2002.: 31). A kako je bilo u “formativnom razdoblju”? Po mom sudu, to se može utvrditi uvidom u neke tekstove koji su pokušavali problematizirati odnos marksizma, političkih znanosti i socijalizma. Svi oni pretpostavljaju da samoupravljanju kao ‘podruštvljenju politike’ treba politička znanost koja će biti “teorijska svijest o procesu konstituiranja nove zajednice” (Rodin, 1968.: 555). U osnovi, njezina bi zadaća bila teorijsko utemeljenje poretka, nove zajednice ili posebnog tipa društvenosti.

Za podruštvljenje politike osobito je instruktivan tekst Ante Fiamenga “Politika i socijalizam” (1966.). Po njemu je osvajanje političke vlasti od strane proletarijata samo prvi korak na putu podruštvljenja politike, na putu “uključivanja svih građana u vršenje općedruštvenih političkih funkcija” (Fiamengo, 1966.: 11). Pretpostavka procesa “podruštvljenja politike” jest da “praksa samoupravljačkog socijalizma ima izrazito antibirokratsku, antihijerarhijsku i antioligarhijsku sadržinu” (15). Na ovaj bi način bavljenje politikom “prestalo biti privilegij samo pojedinih grupa društva” pa tako “demokratizacija politike nije njezino odumiranje nego njezino podruštvljavanje”. Nakon ovoga, Fiamengo se upušta u sociologiju politike i ustvrđuje da na putu potpune preobrazbe politike stoji “misterioznost sjednica političkih foruma”. On zaključuje da će “politika i političke funkcije biti misteriozne sve dotle dok budu privilegij samo određenih društvenih grupa, a ne stvar svih članova socijalističke zajednice”. Naime, veća misterioznost političkog odlučivanja znači niži stupanj demokratizacije odnosno podruštvljenja politike. U tom bi smislu politiku kao djelatnost trebalo deprofesionalizirati, čime bi se spriječilo da “određene grupe ljudi mogu doživotno da se bave politikom kao svojim zanimanjem, (čime nastaje ‘politika kao naziv’) od čega se može živjeti, (a) time se potencijalno podržavaju uvjeti za cijepanje društva na njegove polarne snage, na proizvođače i neproizvođače u Saint-Simonovu smislu” (13). On zaključuje kako u socijalizmu “ne prestaje značaj i uloga politike, već obratno, njezin značaj i njezina uloga postaju dominantniji” (17). Naime, politika ne odumire u svom pravom značenju, nego se njezinim podruštvljavanjem ostvaruje “jedinstvo političkog i društvenog”. Samoupravljanje je najadekvatniji izraz ovog procesa i kao takav je “najdublja osnova nove društvene strukture”. Dakle, vidljiv je svojevrsni sindikalizam jer “radnička klasa treba biti nosilac konačnog oslobođenja” (Weber, 1988.: 49), koji međutim ne ide do kraja. Ne traži se konzekventno provođenje parole “dolje s profesionalnim političarima koji žive za politiku – a u stvari od politike – a ne za stvaranje novoga privrednog i socijalnog poretka”. U aktiviranju ljudskih snaga i dalje, naime, “izvanredni značaj imaju postojeće društvene političke organizacije, a posebno SKJ” (12).

Najavu teorijskog utemeljenja socijalizma kao novog tipa zajednice nalazimo u Prpićevu tekstu “Politika, političke znanosti i socijalizam” (1966.). Prpić izvodi Marxovo određenje čovjeka, zajednice i politike, iz čega želi pokazati “ne samo važnost razvoja političkih znanosti u socijalizmu, nego i njihov(u) neophodnost” (Prpić, 1966.: 773). Iako se političke znanosti trebaju konstituirati “po karakteru, svrsi i metodologiji, slične građanskim političkim znanostima, neophodno je i ostaje kao naš bitni zadatak istraživanje mogućnosti utemeljenja nove zajednice” (773). Prpić zastupa tezu da “povijesne činjenice pokazuju da se političke znanosti kao zasebne odvajaju iz ostalih društvenih znanosti tek s građanskim načinom života” (757). Nadalje, one se nisu razvile ili su se

razvile kasno u onim zemljama u kojima nije izvršena politička revolucija (Njemačka, SSSR), odnosno zemljama čija je povijest osobito bila opterećena diktaturom i despotijom. Na pitanje zašto je tako, Prpić misli da je odgovor povezan s pitanjem što je predmet političkih znanosti i što je politika. Za njega “društveni odnosi, pa i politika kao društveni odnos, imaju različit karakter u svakoj epohi” (759). Iz ovog se razloga “politika kao povijesni fenomen ne može definirati logički nego jedino povijesno” pa “pretpostavka određenja i shvaćanja politike u pojedinoj epohi jest razumijevanje karaktera i svrhe zajednice u toj epohi” (758, 760). Otud je jasno da treba istraživati “načine proizvodnje života”.

Posebnost novog tipa zajednice izlaže se kroz odnos individualnog i kolektivnog djelovanja, tj. posljedica tog odnosa za tip društvene integracije. Prpić razlikuje predgrađanski način proizvodnje života, kapitalistički način proizvodnje života i socijalistički, koji konstituira “novu istinsku ljudsku zajednicu”. Zajednica u predgrađanskoj epohi u potpunosti uvjetuje pojedinca. Kod građanskog tipa konstitucije društvenosti kolektivna je aktivnost tek rezultat onoga što se zbiva na individualnoj razini. Kod nove zajednice pojedinci su svjesni značenja općeg u odnosu na partikularno tako da se socijalistička zajednica konstituira na principu identiteta. Naime, partikularno je već prožeto općošću na osnovi ukidanja privatnog vlasništva čime je ukinuta lažna dihotomija između subjektivnog i objektivnog, tj. individualnog i društvenog interesa.

Temeljna pretpostavka konstituiranja ove nove zajednice jest “promjena u karakteru strukture rada kao ontološkog temelja suvremenog svijeta” (772). To bi značilo da se rad uspostavlja kao “ljudska djelatnost koja će imati svoju svrhu u sebi samoj i zbog sebe same, kao temelj nove zajednice ...”. Neophodna pretpostavka ove promjene jest “ukidanje kapitala kao privatnog vlasništva...”. Ukidanje privatnog vlasništva omogućuje postizanje određene društvene racionalnosti, koja svoj institucionalni oblik ima u “samoupravljanju radnika svim elementima rada – radnom snagom, oruđima za proizvodnju i predmetom proizvodnje” (773).

Zadaće političke znanosti koje se odnose na propitivanje “mogućnosti utemeljenja nove zajednice” precizirao je, čini se, Vanja Sutlić u tekstu “Dijalektika zajednice kao epohalni horizont povijesti” (Sutlić, 2002. [1964.]). Komunizmu prethodi epoha socijalizma u kojoj se “povijesnom dijalektikom”, tj. “dovršenjem procesa politike”, “proizvodi i kritičko-teorijska i bitno znanstvena istraživanja zbiljskih i ideoloških političkih fenomena, kako onih nastalih u kapitalizmu, tako i onih koji su rezultat socijalističke praktične primjene tih istraživanja ...” (155). Prema Sutliću, rezultat bi trebao biti oslobađanje *biti* političkog, tj. “*zajednica* za koju postoji možda jedini historijski presedan – model u antičkom, posebice u *atenskom* polisu”.

Dakle, vidi se da teorijski radovi na tragu “političke znanosti nove zajednice” u “formativnom razdoblju” nisu imali protusistemske karakter, nego su htjeli pridonositi konstruiranju poretka.

Sedamdesetih godina ovu poziciju nastoji popularizirati Jovan Mirić. Od svojih se prethodnika razlikovao po načinu pisanja, ali ne po ambicijama. U tom je smislu osobito zanimljiv tekst “Marksizam i problem utemeljenja političkih znanosti” (1976.). Mirić razvija teorijsko-aktivističku poziciju što se vidi po njegovu načinu pisanja gdje se mišlju nedisciplinirani teorijski dijelovi, parole (“sve što je tvoje, učiniti korisnim – pro-

dati, sve što bi da bude tvoje – kupiti, (...) trgujem *ergo sum*, (11)”, “što je nužno, to se događa”, “istina je tvorački čin”, “treba je revolucionarno stvarati. Istina je revolucija”, (19) i živopisan rječnik. Mirić je postavio pitanje je li moguća neka marksistička znanost o politici kao posebna znanstvena disciplina. Kod Marxa je, po njemu, riječ o “esencijalističkom poimanju revolucije koja implicira preobražaj čitave jedne povijesne epohe” (3). U tom bi smislu politička znanost marksističke provenijencije trebala “uzeti čovjeka ne samo kao svoje polazište i svoj “predmet”, već i kao najvišu vrijednost”. Čovjek je tako “biće prakse”. Suprotna ovoj je “tradicionalno pojmljena politička znanost” koja je uglavnom “zaokupljena pojavnim oblicima (‘institucije’ i ‘proces’)” (4). Mirić postavlja pitanje “U čemu je utemeljen zbiljski životni proces?”. Odgovor nalazi u ideji da je utemeljen u radu kao proizvođenju, a moć kao određujuća kategorija politike u proizvođenju *političke*, kao uostalom i svake druge moći. Politička se znanost mora “ako ne želi biti samo historija političkih ideja, pozitivističko pabirčenje ‘činjenica’ ili deskripcija fenomena, okrenuti svijetu rada da bi uopće mogla dohvatiti političke fenomene, pa prema tome i čovjeka koji kao *homo politicus* egzistira jedino preko ili kroz *homo faber*” (6). Marksistička politologija je teorija revolucije kojoj “istina nije dana ‘skrivenost’ koju samo treba otkriti ... (nego je ona) ... stvaralački cilj” (19).

Međutim, krajem je osamdesetih godina postalo jasno da je “višedecenijsko nastojanje da se umjesto tržišnog proizvođenja društva ideologijski proizvodi zajednica, rezultiralo (...) na globalnoj razini, prividnim zajednicama i rasapom društva” (Mirić, 1989.: 10). Ovome su prethodile i rasprave o jugoslavenskom federalizmu u kojima je Mirić aktivno sudjelovao. Problemi samoupravljanja u prvoj polovini osamdesetih godina prošlog stoljeća rezultat su činjenice da je naša “radnička klasa, dijelom političkim sistemom, ekonomskim instrumentarijem, birokratskom samovoljom i uzurpacijom, razbijena na različite socijalne i nacionalne interesne grupe i tako nemoćna da uspješno kormilari društvenim brodom” (Mirić, 1985.: 12). Ove su činjenice navele Mirića na promjenu pozicije tako da je zadaću političke znanosti tada definirao kao “stalnu edukaciju i reedukaciju za demokraciju” (Mirić, 1989.: 6).² Na ovaj je način ‘politička znanost nove zajednice’ prestala postajati.

Problemi predmetnog područja i nastavnog plana političke znanosti

Prpić u svojoj raspravi znatan prostor pridaje raspravi o nastavnom planu Fakulteta, koja je bila 15. siječnja 1965. godine.³ Problemi političke znanosti kao discipline tada su osobito došli do izražaja. On pokazuje da su se iskristalizirale dvije suprotstavljene koncepcije. Nosioc jedne bio je Nerkez Smailagić koji je “polazio od pretpostavke da je politologija jedna društvena znanost s više disciplina” (26). Ostale društvene znanosti nisu političke znanosti jer im je predmet drukčiji. Politologija se bavi trima problemskim krugovima moderne politike: pretpostavkama, strukturom i ciljevima. “Modernu revoluciju” vidi kao najvažniju pretpostavku, ali nju istražuju i druge discipline. Polito-

² Za izvorno američko shvaćanje ove pozicije vidi Ceaser (1990.).

³ Prpić o tome piše od 25. do 33. stranice u svojoj studiji. Knežević i Ravlić najviše u fusnoti 17, str. 21.

logija nema konkurencije u istraživanju strukture politike, tj. političkog sustava. Treći su mu problemski krug ciljevi politike.

Nasuprot ovoj pojavile su se dvije pozicije koje su u osnovi bile slične. Tako je tadašnji profesor političke ekonomije Adolf Dragičević zastupao stav da je FPZ znanstvena institucija u kojoj sve discipline istražuju političku strukturu iz svojih perspektiva. Politologija je bila jedina disciplina koja nije spomenuta jer je Dragičević mislio da “politologija kao znanost zapravo ne postoji” (27). Političku je strukturu naime moguće objasniti samo iz perspektiva drugih znanosti kao što su filozofija, ekonomija, pravo i povijest.

Druga pozicija suprostavljena Smailagiću, bila je ona koju je zastupao Ante Pažanin. Imala je isto polazište kao i Dragičevićeva jer je i ona “osporavala postojanje politologije kao znanosti” (30). Pažanin je, naime, želio u plan Fakulteta uključiti predmete kao što su filozofija politike i sociologija politike. U Smailagićevoj koncepciji politologije kao teorije političkog sustava vidi opasnost jer misli da se “moramo čuvati praktičizma i američkog pragmatizma” (vidi *Savjetovanje o nastavnom planu*, 1965.: 129). Prpić misli da tek treba pokazati koliko je Pažaninovo “normativno-ontologijsko” razumijevanje teorije “dostatno za znanstveno poimanje politike” (Prpić, 2002.: 31). Spor oko “nastavnog plana” nije samo dugoročno odredio “razvoj politologije ... (nego je bio) ... u pozadini mnogih sukoba na Fakultetu” (Knežević/Ravlić, 2002.: 21).

Kako je kod nas filozofski pristup politici i dalje iznimno utjecajan, mislim da bi bilo dobro pokazati jednu sličnu poziciju koja je razvijena u drukčijem političkom i socijalnom okruženju. To je shvaćanje engleskog filozofa Michaela Oakeshotta. Ovo pitanje Oakeshott razmatra u okviru općenitije problematike razlikovanja obrazovanja za “poziv” i sveučilišnog obrazovanja. U svom eseju *The Study of Politics in a University* on misli da ne postoji “nikakvo posebno političko objašnjenje ni za što” (Oakeshott, 1991.: 212). Sama politika kao predmet pojavila se na engleskim sveučilištima na ponešto zaobilazan način. Usto nije posve jasno kako bi ovo proučavanje trebalo biti vođeno.

Oakeshott tvrdi kako ono što se studira u obrazovanju za “poziv” jest “literatura” ili “tekst”, a ne “jezik”. Ovim se tipom obrazovanja ne uči kako znanstveno misliti, ili prepoznati znanstveni problem, “nego kako koristiti ove proizvode znanstvenog mišljenja koji pridonose našem tekućem načinu života”. Ukratko, vještina koju smo zadobili jest vještina korištenja informacija, a ne vještina korištenja “jezika”.

Sveučilišno obrazovanje nije slično ovom obrazovanju jer je ono obrazovanje u “jeziku” zato što se ono bavi upravljanjem eksplanatornim jezikom i njegovom uporabom. Jezik politike razlikuje se od sveučilišnih “jezika” zato što su oni esplanatorni jezici. Ako postoji način mišljenja i govora koji bi se mogao nazvati “političkim”, on se ne koristi na sveučilištu niti ga učimo koristiti, nego ga treba objasniti, “što znači da se na njega primijeni jedan ili više priznatih modusa objašnjenja” (211). Dakle, bitno je pitanje u koji eksplanatorni ‘jezik’ treba prebaciti političko djelovanje. Prema Oakeshottu, postoje dva moguća eksplanatorna jezika i to povijesti i filozofije. Svaki je od njih “istinski modus objašnjenja: svaki djeluje s jasnim kriterijem važnosti; svaki je u stanju donijeti zaključke koji su mu prikladni” (212). Studenta bi “politike” na sveučilištu trebalo podučavati modusima mišljenja i načinima govora povjesničara i filozofa koji su

vezani za politiku. Oakeshott naglašava kako je ovo jedini način da se izučava “politika” na sveučilištu, a da se jasno razlikuje od studija za “poziv”.⁴

Napreduje li naša politička znanost?

Knežević i Ravlić misle da se tijekom četrdeset godina razvoja Fakulteta zbivao napredak u znanstvenom smislu tako da se “zahvaljujući svim tim postignućima politologija posve afirmirala kao znanost” (Knežević/Ravlić, 2002.: 39). Dakle, po njima postoji vidljiv napredak u našoj političkoj znanosti. Ovdje je osnovni problem što oni nisu odredili kriterije napretka u znanosti. Dryzek, primjerice, misli da je napredak u znanosti moguće definirati kao “povećanje sposobnosti objašnjavanja i povezivanja složenih fenomena” (Dryzek, 1986.: 301). Napredak u znanosti podrazumijeva racionalnost. Što je racionalnost u ovom kontekstu? To je ponajprije izbor između konkurentskih objašnjenja, teorija ili teorijskih okvira koji se temelji na dobrim kognitivnim razlozima. I njih treba navesti: uspjeh u predviđanju, konzistencija, jednostavnost i slično. Knežević i Ravlić pod napretkom u političkoj znanosti smatraju, ponajprije, “upoznavanje s pristupima i metodama istraživanja” odnosno “novim teorijskim konceptima, kritički preuzetima iz njemačke i američke socijalne teorije” (28, 30).

Kad je riječ o razvoju onoga što oni nazivaju empirijskom politologijom, teško da bi se nakon četrdeset godina postojanja fakulteta trebalo znanošću nazivati tek “prihvaćanje osnovn(og) naum(a) empirijske revolucije u političkoj znanosti” (30). Kad Nenad Zakošek kaže da je “u Jugoslaviji ta revolucija u empirijskim politološkim istraživanjima protekla neopaženo” (Zakošek, 1987.: 30), Knežević i Ravlić se zadovoljavaju postignutim “bitnim pretpostavkama” (29) za vođenje takvog tipa istraživanja. Ako su postojale takve “bitne pretpostavke”, zašto onda tijekom devedesetih godina nije provedeno više zaokruženih i sistematiziranih bihevioralno orijentiranih istraživanja? Takva se istraživanja mogu nabrojiti na prste jedne ruke.⁵

Uvijek kad se postavljaju ovakva pitanja, u društvenim se znanostima iznova aktualizira staro pitanje o tome jesu li društvene znanosti uopće znanosti? Posegnemo li za knjigom Thomasa Kuhna *Struktura znanstvenih revolucija*, termin znanost je u velikoj mjeri vezan samo za ona područja koja doista napreduju na očigledne načine. Slijedom toga, ne čudi njegov stav da rasprave koje se tiču pitanja je li ova ili ona društvena znanost doista znanost, “imaju svoje paralele u pretparadigmatskim razdobljima onih područja koja se danas bez ustezanja označavaju kao znanstvena” (Kuhn, 1999.: 169).

Kuhn tvrdi kako se spor vodi oko definicije znanosti, te da taj problem ima dijelom i semantičku dimenziju. Po njemu, pitanje bi trebalo postaviti ovako: “Zbog čega se moje područje ne uspijeva kretati naprijed na način kako to, recimo, čini fizika?” (170). Pozivajući se na iskustvo iz prirodnih znanosti, on misli da brige neće prestati samim pro-

⁴ O ovoj poziciji vidi više u studijama Johnson (1989.: 107-127) i Hayward (1999.: 29-31). Općenito za političku znanost u Engleskoj vidi Birch (2000.), Hayward/Barry/Brown (1999.) i osobito Barry (1999.).

⁵ Primjer takvog pokušaja vidi kod Vujčića (2001.). Za tumačenje logike tog tipa istraživanja vidi Lever (1997.), Hollis (1994.), Grofman (1997.).

nalaženjem definicije, “nego kad skupine koje sumnjaju u vlastiti status dođu do suglasnosti o svojim prošlim i sadašnjim dostignućima”. Za njega su ekonomisti oni koji se, za razliku od drugih društvenih disciplina, ne spore oko toga jesu li znanost ili ne. Kuhnova su sljedeća pitanja ovdje ključna: “Je li to zbog toga što ekonomisti znaju što je to znanost? Ili je to oko čega se oni slažu znanost?” (170). U tom smislu, nameće se potreba da se i politolozi slože oko toga što je to politička znanost jer je teško postići da čak ako zaživi bihevioralna i analitička metodologija, tj. teorija racionalnog izbora, znanstveni progres bude serija stabilnih, racionalnih izbora između konkurentskih teorija, istraživačkih programa ili tradicija unutar discipline. To se ne može javiti u političkoj znanosti pa ni drugim društvenim znanostima jer se odabir istraživačkih programa odvija u kontekstu društvene determiniranosti skupa empirijskih problema. Politolozi odlučuju o tome, ali tako što su dio društva, pa je racionalnost, kako kaže Dryzek, bilo kojeg izbora između tradicija povijesno kontingentna.

U osnovi, Knežević i Ravlić nemaju dovoljno osviještenu koncepciju napretka u političkoj znanosti. Vidi se da se racionalističko-progresivističko shvaćanje napretka ne može svesti na puko prihvatanje metoda i teorija koje su razvile razvijene nacionalne političke znanosti. Za naše je prilike primjereniji onaj tip vrednovanja napretka u političkoj znanosti koji polazi od epizoda političke znanosti u određenom kontekstu. To je kontekstualna povijest discipline.

Zaključak

Politička znanost općenito ne može napredovati kako predviđa progresivističko-racionalistička koncepcija. U političkoj znanosti na takav način može napredovati jedino osjećaj identiteta, tj. volja da se pripada jednoj zajednici istraživača koji nakon određenog vremena mogu postići dogovor koji su postigli ekonomisti, kako je to napisao Kuhn. Dakle, u našim prilikama treba postići “novi konsenzus” nakon onoga iz 1965. godine, odnosno znamenitoga *Savjetovanja o nastavnom planu*. Politička znanost u Hrvatskoj stari jer je dobila svoje prve povijesti discipline. To je veliko postignuće koje obvezuje.

Literatura

- Almond, Gabriel A., 1988.: Odvojeni stolovi: škole i sekte u političkoj znanosti, *Politička misao*, (25) 4: 3-18
- Almond, Gabriel A., 1996.: History of the Discipline, u: Goodin, Robert E./ Klingemann, Hans-Dieter (ur.), *A New Handbook of Political Science*, Oxford University Press, Oxford: 50-96
- Barry, Brian, 1970.: *Sociologists, Economists and Democracy*, Collier-Macmillan, London
- Barry, Brian, 1999.: The Study of Politics as a Vocation, u: Hayward, Jack/ Barry, Brian/ Brown, Arxhie (ur.), *The British Study of Politics in the Twentieth Century*, Oxford University Press, Oxford: 425-467
- Birch, Anthony H., 2000.: Review of "The British Study of Politics in the Twentieth Century", *Government and Opposition*, (35) 3: 393-400
- Ceaser, James W., 1990.: *Liberal Democracy and Political Science*, Johns Hopkins University Press, Baltimore/London
- Crozier, Michael, 2001.: A Problematic Discipline: The Identity of Australian Political Studies, *Australian Journal of Political Science*, (36) 1: 7-26
- Dryzek, John, 1986.: Progress of Political Science, *Journal of Politics*, (48): 298-320
- Easton, David, 1997.: The Future of Postbehavioral Phase in Political Science, u: Monroe, Kristen R. (ur.), *Contemporary Empirical Political Theory*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles/London: 13-46
- Fiamengo, Ante, 1966.: Politika i socijalizam, *Politička misao*, (3) 1-2: 6-17
- Foucault, Michel, 1994.: *Znanje i moć*, Nakladni zavod Globus, Zagreb
- Goodin, Robert E./ Klingemann, Hans-Dieter, 1996.: Political Science: The Discipline, u: Goodin, Robert E./ Klingemann, Hans-Dieter (ur.), *A New Handbook of Political Science*, Oxford University Press, Oxford: 3-49
- Grdešić, Ivan/ Šiber, Ivan, 1991.: Izbori i politička znanost, u: Grdešić, Ivan/Kasapović, Mirjana/ Šiber, Ivan/ Zakošek, Nenad, *Hrvatska u izborima*, Naprijed, Zagreb: 5-14
- Grofman, Bernard, 1997.: Seven Durable Axes of Cleavage in Political Science, u: Monroe, Kristen R. (ur.), *Contemporary Empirical Political Theory*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London: 73-86
- Gunnell, John G., 1997.: Paradoxos Theoreticos, u: Monroe, Kristen R. (ur.), *Contemporary Empirical Political Theory*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles/London: 47-70
- Gunnell, John G., 2002.: Handbooks and History, *International Political Science Review*, (23) 4: 339-354
- Hayward, Jack, 1999.: British Approaches to Politics: The Dawn of a Self-Deprecating Discipline, u: Hayward, Jack/ Barry, Brian/ Brown, Arxhie (ur.), *The British Study of Politics in the Twentieth Century*, Oxford University Press, Oxford: 1-35
- Hollis, Martin, 1994.: *The Philosophy of Social Science: An Introduction*, Cambridge University Press, Cambridge
- Johnson, Nevil, 1989.: *The Limits of Political Science*, Clarendon Press, Oxford

- Knežević, Radule/ Ravlić, Slaven, 2002.: *Hrvatska politologija 1962.-2002.*, Biblioteka Politička misao, Zagreb
- Kuhn, Thomas, 1999.: *Struktura znanstvenih revolucija*, Jesenski i Turk, Zagreb
- Kursar, Tonči, 2000.: Politička znanost na kraju stoljeća: metodološki pluralizam kao sudbina, *Treći program Hrvatskog radija*, 3: 27-33
- Lever, Michael, 1997.: *Private Desires, Political Action: An Invitation to the Politics of Rational Choice*, Sage Publications, London/Thousand Oaks/New Delhi
- Mirić, Jovan, 1976.: Marksizam i problemi utemeljenja političkih znanosti, *Politička misao*, (8) 1: 3-21
- Mirić, Jovan, 1985.: *Sistem i kriza*, CEKADE, Zagreb
- Mirić, Jovan, 1989.: Politička znanost – (za)govor demokracije, *Politička misao*, (26) 2: 3-11
- Oakeshott, Michael, 1991.: *Rationalism in Politics and Other Essays*, Liberty Press, Indianapolis
- Petak, Zdravko, 1991.: Recenzija “Leksikona temeljnih pojmova politike”, *Politička misao*, (28) 2: 224-227
- Prpić, Ivan, 1966.: Politika, političke znanosti i socijalizam, *Praxis*, (3) 4-6: 757-773
- Prpić, Ivan/ Puhovski, Žarko/ Uzelac, Maja, 1990.: *Leksikon temeljnih pojmova politike*, Školska knjiga, Zagreb
- Prpić, Ivan, 2002.: Fakultet političkih znanosti i razvoj političkih znanosti u Hrvatskoj 1962.-2002., u: Tatalović, Siniša (ur.), *Fakultet političkih znanosti 1962.-2002.*, FPZ, Zagreb: 9-47
- Pusić, Eugen, 1991.: Pogovor, u: Grdešić, Ivan/ Kasapović, Mirjana/ Šiber, Ivan/ Zakošek, Nenad, *Hrvatska u izborima*, Naprijed, Zagreb: 242-253
- Savjetovanje o nastavnom planu 1965., *Politička misao*, (1) 2: 124-149
- Shapiro, Ian, 2002.: Problems, Methods, and Theories in the Study of Politics, or What’s Wrong with Political Science and What to Do about It, *Political Theory*, (30) 4: 596-619
- Sutlić, Vanja, 2002. (1964.): Dijalektika zajednice kao epohalni horizont povijesti, u: Knežević, Radule/ Ravlić, Slaven, 2002.: *Hrvatska politologija 1962.-2002.*, Biblioteka Politička misao, Zagreb: 139-155
- Vujević, Miroslav, 2001.: *Politička i medijska kultura u Hrvatskoj*, Školska knjiga, Zagreb
- Weber, Max (Veber, Maks), 1988.: Socijalizam, u: Gligorov Vladimir (ur.), *Kritika kolektivizma*, Filip Višnjić, Beograd: 31-53
- Vujčić, Vladimir, 2001.: *Politička kultura demokracije*, Pan Liber, Split/Zagreb/Osijek
- Zakošek, Nenad, 1987.: Politički proces odlučivanja u jugoslavenskom društvu, *Politička misao*, (24) 3: 29-42

Tonči Kursar

*POLITICAL SCIENCE IN CROATIA FROM THE STANDPOINT OF
THE DISCIPLINE'S HISTORY: ON THE OCCASION OF THE
PUBLICATION OF THE FIRST STUDIES*

Summary

The author looks into the studies *Hrestomatija politologije 1962.-2002.* (Chrestomathy of political science 1962-2002) and *Fakultet političkih znanosti 1962.-2002.* (The Faculty of Political Science 1962-2002) and is of the opinion that these are the first serious contributions to the history of Croatian political science. The history of this discipline in the last twenty years has turned into a new sub-discipline of political science. The author shows that – especially during the 1960s – the so-called political science of the “new community” prevailed, the fact overlooked in these studies. Besides, he analyses the concept of progress in the Croatian political science used by the authors of *Chrestomathy* and shows that they lack understanding of the general idea of progress in political science. The author thinks that the rationalist-progressivistic concept of progress should be conceptually replaced by a contextual concept of progress in political science.

Key words: political science, Faculty of Political Science in Zagreb, progress, “new community”, history of the discipline

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* tkursar@fpzg.hr